

GRAMMATICA

taalkundig ontleden - theorie

samenstellers

Ans Mathu - Hans Wellink

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord 9

Inleiding 11

- 1 Zelfstandige naamwoorden (substantiva) 12
- 2 Lidwoorden (articula) 13
- 3 Telwoorden (numeralia) 14
- 4 Bijvoeglijke naamwoorden (adiectiva) 15
- 5 Werkwoorden (verba) 16
- 6 Bijwoorden (adverbia) 17
- 7 Voorzetsels (preposities) 18
- 8 Voegwoorden (conjuncties) 19
- 9 Tussenwerpsels (interjecties) 20
- 10 Voornaamwoorden (pronomina) 21
 - 10.1 Persoonlijke voornaamwoorden (pronomina personalia) 22
 - 10.2 Wederkerende voornaamwoorden (pronomina reflexiva) 23
 - 10.3 Wederkerig voornaamwoord (pronomina reciproca) 23
 - 10.4 Bezittelijke voornaamwoorden (pronomina possessiva) 24
 - 10.5 Aanwijzende voornaamwoorden (pronomina demonstrativa) 25
 - 10.6 Vragende voornaamwoorden (pronomina interrogativa) 26
 - 10.7 Betrekkelijke voornaamwoorden (pronomina relativa) 27
 - 10.8 Onbepaalde voornaamwoorden (pronomina indefinita) 28

Geraadpleegde werken 29

VOORWOORD

Verwondering over het feit dat nieuwe inzichten op het gebied van grammaticale structuren in grammatica's nauwelijks aandacht krijgen én ergernis over bijna alle bestaande grammatica's, waarin met allerlei foefjes en onheldere definities zinnen grammaticaal worden ontleed, hebben ons ertoe gebracht deze Nederlandse grammatica samen te stellen.

We distantiëren ons niet van de traditionele grammatica, maar we vinden het noodzakelijk om deze traditionele grammatica te integreren in de zogenaamde valentie-grammatica: een werkwoord heeft op grond van zijn betekenis een x-aantal aanvullingen nodig ...

(en nog het een en ander ...)

Voor constructieve op- en aanmerkingen houden we ons aanbevolen.

Ans Mathu

Hans Wellink

INLEIDING

We verdelen de woorden in tien soorten: zelfstandig naamwoorden, lidwoorden, telwoorden, bijvoeglijke naamwoorden, werkwoorden, bijwoorden, voorzetsels, voegwoorden, tussenwerpsels, voornaamwoorden. Deze indeling van de woorden in tien woordsoorten bestaat sinds de klassieke oudheid. Dat wil niet zeggen dat die indeling door de eeuwen heen altijd dezelfde is gebleven.

Woorden verschillen van elkaar:

- 1 door de manier waarop woorden met elkaar verbonden kunnen worden: een lidwoord bijvoorbeeld kun je wel verbinden met een zelfstandig naamwoord, maar niet met een werkwoord;
- 2 door vormkenmerken: bijvoeglijke naamwoorden bijvoorbeeld worden verbogen en werkwoorden worden vervoegd.

Op de volgende pagina's zal naast een beschrijving van iedere woordsoort ingegaan worden op de verbindingsmogelijkheden met andere woordsoorten.

Het herkennen en het noemen van de woordsoort waartoe ieder woord van een zin behoort, noemen we **taalkundig ontleden**. Bij taalkundige ontleding gaan we een zin ontleden in woorden. Met andere woorden: bij taalkundige ontleding gaan we van ieder woord vaststellen tot welke woordsoort een woord behoort.

In het andere deel van deze Nederlandse grammatica gaan we onderzoeken uit welke zinsdelen een zin bestaat. Het aanwijzen van de rol oftewel het geven van de functie van een zinsdeel in een zin, noemen we **redkundig ontleden**. Bij redkundige ontleding gaan we een zin ontleden in zinsdelen.

6 BIJWOORDEN (adverbia) – bw

Een bijwoord zegt iets van woorden die geen zelfstandig naamwoord zijn.

Een bijwoord kan iets zeggen van:

a een werkwoord

*Hij danst **prachtig**.*

- *prachtig* zegt iets van het werkwoord *danst*.

b een bijvoeglijk naamwoord

*Ik koop een **geweldig** mooie fiets.*

- *geweldig* zegt iets van het bijvoeglijk naamwoord *mooi*.

c een bijwoord

*Zij rent **zeer** hard.*

- *zeer* zegt iets van het bijwoord *hard*.

Voornaamwoordelijke bijwoorden vormen een aparte groep bijwoorden.

Ze zijn samengesteld uit twee delen: *daar + mee*, *er + uit*, *hier + van*, *waar + om* enz.

Deze voornaamwoordelijke bijwoorden hebben een verwijzende functie door het eerste deel van de samenstelling.

Opm

1 **Bijwoorden zijn onveranderlijk.**

2 In spreektaal:

- *het meisje, waarmee / met wie ik ging stappen ...*

waarmee en *met wie* komen allebei voor.

- *de oma, waarop / op wie ik wachtte ...*

waarop en *op wie* komen allebei voor.

In schrijftaal gebruiken we bij voorkeur:

- voorzetsel + *wie*,

als naar één of meer personen wordt verwezen:

mijn vriendin, *met wie* ik computerde ...

- een voornaamwoordelijk bijwoord (*waar* + voorzetsel),

als naar een of meer zaken wordt verwezen:

de bank, *waarop* ik lag uitgestrekt ...

3 Ik heb een *enorm*, mooi huis. *enorm*: bijvoeglijk naamwoord.

Ik heb een *enorm* mooi huis. *enorm*: bijwoord.

Een voegwoord heeft een verbindende functie **én** is nooit deel van een zinsdeel.

Voegwoorden worden verdeeld in twee groepen:

1 nevenschikkende voegwoorden

Nevenschikkende voegwoorden verbinden gelijkwaardige zinnen of gelijkwaardige zinsdelen.

Voegwoorden als *en, maar, noch, of, want* zijn nevenschikkende voegwoorden.

Jantje lacht en Pietje huilt.

Het nevenschikkend voegwoord *en* verbindt de hoofdzin *Jantje lacht* met de hoofdzin *Pietje huilt*.

vandaag of morgen

Het nevenschikkende voegwoord *of* verbindt het bijwoord *vandaag* met het bijwoord *morgen*.

2 onderschikkende voegwoorden

Onderschikkende voegwoorden leiden bijzinnen in. Ze maken bijzinnen ondergeschikt aan hoofdzinnen of aan andere bijzinnen.

Een onderschikkend voegwoord staat altijd aan het begin van een bijzin.

Voegwoorden als *dat, hoewel, of, omdat, opdat, terwijl, toen, wanneer, zodat* zijn onderschikkende voegwoorden.

Ik weet niet of jij gelijk hebt.

of jij gelijk hebt is een bijzin, ingeleid door het onderschikkende voegwoord *of*.

Opm

1 Voegwoorden zijn onveranderlijk.

2 Sommige woorden kunnen bijwoord en voegwoord zijn.

- *Toen begon het te regenen.*

toen is bijwoord: *toen* zegt iets van het gezegde *begon te regenen*.

- *We schuilden, toen het begon te regenen.*

toen is onderschikkend voegwoord: *toen* is het eerste woord van de bijzin.

3 Het woord *dat* kan zijn:

a aanwijzend voornaamwoord → vóór een zelfstandig naamwoord (vooruitwijzend)
dat boek

b betrekkelijk voornaamwoord → achter een zelfstandig naamwoord (terugwijzend)
het huis, *dat* ...

c voegwoord

Ik hoor dat jij op vakantie gaat.

dat: voegwoord

GRAMMATICA

redekundig ontleden - theorie

samenstellers

Ans Mathu - Hans Wellink

INHOUDSOPGAVE

Voorwoord 9

Inleiding 11

- 1 Zinsdeel 12
- 2 Gezegde (praedicaat) 13
- 3 Persoonsvorm 16
- 4 Onderwerp (subject) 18
- 5 Persoonsvorm (vervolg) 20
- 6 Onderwerp (vervolg) 22
- 7 Werkwoordelijk gezegde (aanvulling) 23
- 8 Naamwoordelijk gezegde (praedicaatsnomen + koppelwerkwoord) 25
- 9 Tijden van de zin 30
- 10 Aanvullingen bij het gezegde: inleiding 33
- 11 Lijdend voorwerp (object) 38
- 12 Meewerkend voorwerp (adject) 41
- 13 Voorzetselvoorwerp 44
- 14 Bijwoordelijke bepaling (adverbativum) 46
- 15 Bepaling van gesteldheid (praedicativum) 48
- 16 Ondergeschikte bepalingen 51
 - Bijvoeglijke bepaling 52
 - Ondergeschikte bijwoordelijke bepaling 56
- 17 Samengestelde zinnen 57
 - Betrekkelijke bijzin (relatieve bijzin) 59
 - Bijwoordelijke bijzin 65
 - Onderwerpszin 67
 - Lijdendvoorwerpszin 67
 - Meewerkendvoorwerpszin 67
 - Naamwoordelijk-gezegdezin 67
 - Voorzetselvoorwerpszin 71
 - Bepaling-van-gesteldheidzin 74

Geraadpleegde werken 76

VOORWOORD

Verwondering over het feit dat nieuwe inzichten op het gebied van grammaticale structuren in grammatica's nauwelijks aandacht krijgen én ergernis over bijna alle bestaande grammatica's, waarin met allerlei foefjes en onheldere definities zinnen grammaticaal worden ontleed, hebben ons ertoe gebracht deze Nederlandse grammatica samen te stellen.

We distantiëren ons niet van de traditionele grammatica, maar we vinden het noodzakelijk om deze traditionele grammatica te integreren in de zogenaamde valentie-grammatica: een werkwoord heeft op grond van zijn betekenis een x-aantal aanvullingen nodig ...

(en nog het een en ander ...)

Voor constructieve op- en aanmerkingen houden we ons aanbevolen.

Ans Mathu

Hans Wellink

INLEIDING

De belangrijkste taaleenheid is de **zin**.

Op papier is een zin een combinatie van woorden die inhoudelijk samen een geheel vormen. Zo'n inhoudelijke eenheid is ook een herkenbare eenheid: een zin begint namelijk met een hoofdletter en eindigt doorgaans met een punt.

Zinnen vormen ook een hoorbare eenheid: je maakt bijvoorbeeld gebruik van pauzes.

In dit bundeltje bestuderen we alleen zinnen op papier.

Let op:

- 1 Zinnen kunnen bestaan uit één woord of uit meer woorden. In dit bundeltje behandelen we uitsluitend zinnen die bestaan uit twee of meer woorden.
- 2 Twee of meer woorden die samen een eenheid vormen noemen we een woordgroep: *een spannende film, op de tv, zeer lief*.
- 3 In een zin komen ook woorden in hun eentje voor, zoals *ik, gisteren, loopt*.

Die losse woorden en die groepjes woorden in een zin noemen we **zinsdelen**. Ieder zinsdeel heeft een eigen rol in de zin. We zeggen: ieder zinsdeel heeft een **functie** in de zin.

In dit grammatica-bundeltje bestuderen we hoe een zin is opgebouwd. We onderzoeken uit welke zinsdelen een zin bestaat. Anders gezegd: we gaan een zin **ontleden**.

Het aanwijzen van de rol oftewel het geven van de functie van een zinsdeel in een zin, noemen we **redkundig ontleden**.

De belangrijkste functies in een zin zijn:

- gezegde (werkwoordelijk en naamwoordelijk gezegde)
- onderwerp
- lijdend voorwerp
- meewerkend voorwerp
- voorzetselvoorwerp
- bijwoordelijke bepaling
- bepaling van gesteldheid / dubbelverbonden bepaling
- ondergeschikte bepalingen (*altijd deel van een zinsdeel*)
 - bijvoeglijke bepaling
 - ondergeschikte bijwoordelijke bepaling

In dit bundeltje besteden we ook aandacht aan de samengestelde zin.

In het andere deel van deze Nederlandse grammatica gaan we onderzoeken tot welke woordsoort ieder woord van een zin behoort. Het herkennen en het noemen van de woordsoort waartoe ieder woord van een zin behoort, noemen we **taalkundig ontleden**.

3 PERSOONSVORM

Een persoonsvorm is een vorm van het werkwoord die tijd, persoon en getal aanduidt.

Hoe vind je de persoonsvorm?

A Je kunt de zin van tijd veranderen:

- a tegenwoordige tijd → verleden tijd
- b verleden tijd → tegenwoordige tijd

Bestudeer de volgende zinnen:

1a Karel **slaapt** 's zondags tot 10 uur.

1b Karel **sliep** 's zondags tot 10 uur.

2a Zij **heeft** een nieuw horloge gekregen.

2b Zij **had** een nieuw horloge gekregen.

Het woord dat bij wijziging van tijd verandert, is de persoonsvorm.

Opm

Deze tijdproef lukt niet in zinnen die in de gebiedende wijs staan:

Ga naar huis!

Je kunt hier niet: *Ging naar huis!* van maken.

B Je kunt de vraagproef toepassen:

Maak van een niet-vraagzin een vraagzin.

Bestudeer de volgende zinnen:

1a Tijdens de vakantie **gingen** ze naar een popconcert.

1b **Gingen** ze tijdens de vakantie naar een popconcert?

2a Op het zomertoernooi **behaalde** ons team de eerste plaats.

2b **Behaalde** ons team op het zomertoernooi de eerste plaats?

Het eerste woord van de vragende zinnen (1b en 2b), is de persoonsvorm.

Opm

- 1 Deze vraagproef lukt niet bij zinnen die met een vraagwoord beginnen.

Hoe laat fiets je gewoonlijk naar school?

Oplossing

Geef eerst het antwoord op de vraag: *Hoe laat fiets je gewoonlijk naar school?*

Antwoord: *Om 8 uur fiets je gewoonlijk naar school.*

Maak dan van de niet-vraagzin een vraagzin: *Fiets je gewoonlijk om 8 uur naar school?*

- 2 **De persoonsvorm is in het Nederlands altijd het eerste of tweede zinsdeel.**

A Een zelfstandig naamwoord als naamwoordelijk deel van het gezegde

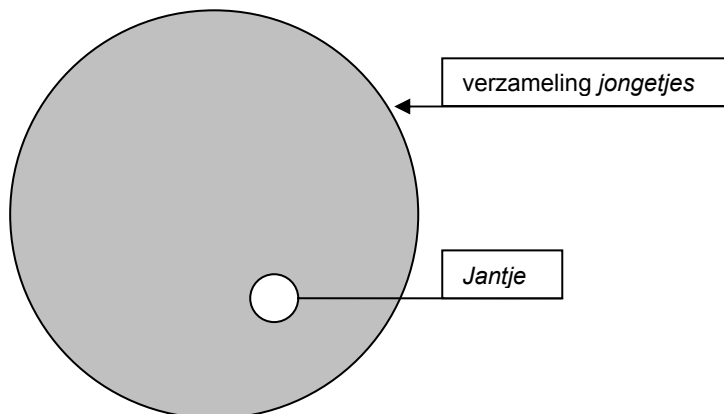
Bestudeer de volgende zinnen:

kolom 1	kolom 2
<i>Jantje is een jongetje.</i>	<i>Jantje ziet een cavia.</i>
<i>Het huis wordt een kasteel.</i>	<i>Het huis wordt door een vrouw geschilderd.</i>

Toelichting bij kolom 1:

Jantje is een jongetje wil zoiets zeggen als: er zijn *jongetjes* en *Jantje* is er eentje van; anders gezegd: *Jantje* behoort tot de verzameling *jongetjes*. Er is dus maar één verzameling: de verzameling *jongetjes*.

Het huis wordt een kasteel wil zoiets zeggen als: er zijn *kastelen* en *dit huis* wordt er eentje van; anders gezegd: *het huis* gaat tot de verzameling *kastelen* behoren. Ook in dit geval is er maar één verzameling: de verzameling *kastelen*.

- De zinnen in kolom 1 hebben een **naamwoordelijk gezegde**.

Toelichting bij kolom 2:

Jantje ziet een cavia. In deze zin behoort *Jantje* niet tot de verzameling *cavia's*.

Jantje (behorend tot de verzameling *jongetjes*) *ziet een cavia* (behorend tot de verzameling *cavia's*). *Jantje* (deel van de verzameling *jongetjes*) en *een cavia* (deel van de verzameling *cavia's*) worden verbonden door het zelfstandig werkwoord *ziet*.

(De functie in de zin van *een cavia* wordt behandeld bij het lijdend voorwerp → pag. 38 e.v.)

Op de volgende pagina wordt de toelichting bij kolom 2 schematisch weergegeven.

12 MEEWERKEND VOORWERP (adject)

Bij het werkwoordelijk en bij het naamwoordelijk gezegde kan een derde aanvulling voorkomen.

A meewerkend voorwerp bij het werkwoordelijk gezegde

Enige zelfstandige werkwoorden in het werkwoordelijk gezegde hebben naast het onderwerp en het lijdend voorwerp nog een derde aanvulling.

In de zin *Ik geef een appeltje* wil je weten aan wie die *ik een appeltje geeft*.

De 'persoon' aan wie die *ik een appeltje geeft*, verleent zijn 'medewerking' aan de handeling *geeft*.

Het zinsdeel dat aangeeft wie 'meewerkt' aan de handeling van de zin, noemen we het meewerkend voorwerp.

In de zin *Ik geef een appeltje aan de vogels* noemen we het zinsdeel *aan de vogels* meewerkend voorwerp. In deze zin staat het meewerkend voorwerp achter het lijdend voorwerp. Het meewerkend voorwerp kan ook op een andere plaats in de zin staan.

Bestudeer de volgende zinnen:

*Ik geef **aan de vogels** een appeltje.*

*Ik geef **de vogels** een appeltje.*

***Aan de vogels** geef ik een appeltje.*

***De vogels** geef ik een appeltje.*

*Ik geef een appeltje **aan de vogels**.*

Een meewerkend voorwerp **vóór** het lijdend voorwerp 'gaat' met of zonder de voorzetsels **voor** of **aan**.

Een meewerkend voorwerp **vóór** de persoonsvorm 'gaat' met of zonder de voorzetsels **voor** of **aan**.

Een meewerkend voorwerp **achter** het lijdend voorwerp heeft **altijd** het voorzetsel **voor** of **aan**.

Om te kijken of een zinsdeel de functie meewerkend voorwerp heeft, maak je gebruik van de eigenschap dat bij een meewerkend voorwerp het voorzetsel *aan* weggelaten of toegevoegd kan worden.

Bestudeer de volgende zinnen:

*Ik geef **de vogels** een appeltje.*

*Opa schenkt **oma** een borreltje in.*

*De postbode brengt **ons** feestpakketten.*

Deze drie zinnen hebben dezelfde structuur:

- in zin 1 *de vogels*: meewerkend voorwerp bij het gezegde *geef*.
- in zin 2 *oma*: meewerkend voorwerp bij het gezegde *schenkt in*.
- in zin 3 *ons*: meewerkend voorwerp bij het gezegde *brengt*.

Geraadpleegde werken

- Balk-Smit Duyzentkunst, F., *Grammatica van het Nederlands*. 2^e druk. Sdu Uitgevers, Den Haag, 2001.
- Bart, P. van, e.a., *Grammatica van het Nederlands*. Amsterdam University Press, Amsterdam, 2001.
- Bennis, H., *Syntaxis van het Nederlands*. Amsterdam University Press, Amsterdam, 2001.
- Haeseryn, W., e.a., *Algemene Nederlandse spraakkunst (ANS)*. 2^e druk. Martinus Nijhoff, Groningen; Wolters Plantyn, Deurne, 1997.
- Happ, H., *Zur Erneuerung der lateinischen Schulgrammatiken*. Verlag Moritz Diesterweg, Frankfurt am Main, 1977.
- Kerstens, J. en Sturm, A., *Beknopte grammatica van het Nederlands*. Uitgeverij Coutinho, Bussum, 2002.
- Klooster, W., *Grammatica van het hedendaags Nederlands*. Sdu Uitgevers, Den Haag, 2001.
- Koenen, L. en Smits, R., *Basishandleiding Nederlands*. 3^e druk. Erven J. Bijleveld, Utrecht, 1998.
- Kost, H., *Prisma van de taal*. Uitgeverij het Spectrum BV, Utrecht, 1990.
- Man, A.G. de, *Ars grammatica*. Wolters, Groningen, 1962.
- Renkema, J., *Schrijfwijzer*. 4^e druk. Sdu uitgevers, Den Haag, 2002.
- Rijpma, E., Schuringa, F.G. en Bakel, J. van, *Nederlandse Spraakkunst*. 25^e druk. Wolters-Noordhoff NV, Groningen, 1978.

Grammatica Nederlands - algemeen

Deze grammatica is bedoeld als aanvulling, herhaling, toelichting, samenvatting en verdieping van de grammaticale stof, zoals die te vinden is in een Nederlandse grammatica - met nieuwe inzichten.

De ervaringen van vele gebruik(st)ers zijn zeer positief.

We hopen dan ook dat deze grammatica een hulpmiddel is tot een nog beter begrijpen van de spannende Nederlandse taal.

Samenstellers: Ans Mathu - Hans Wellink

Tweede druk

Taalkundig ontleden: 18 pagina's - A4

- blanco scheidingsvel

Redekundig ontleden: 72 pagina's - A4

Voor-en achterplat: 250 grs. chromolux 700 - enkelzijdig

Wire-O binding met transparant sheet aan voor- en achterzijde

Uitgeverij: Paradox

ISBN-10 90-802011-3-8

ISBN-13 978-90-802011-3-2

Grammatica Nederlands - uit het voorwoord

Uit het voorwoord:

Verwondering over het feit dat nieuwe inzichten op het gebied van grammaticale structuren in grammatica's nauwelijks aandacht krijgen én ergernis over bijna alle bestaande grammatica's, waarin met allerlei foefjes en onheldere definities zinnen grammaticaal worden ontleed, hebben ons ertoe gebracht deze Nederlandse grammatica samen te stellen ...

We distantiëren ons niet van de traditionele grammatica, maar we vinden het noodzakelijk om deze traditionele grammatica te integreren in de zogenaamde valentie-grammatica: een werkwoord heeft op grond van zijn betekenis een x-aantal aanvullingen nodig ...

Grammatica Nederlands - informatie op de website

IN 1 PDF - zie: www.wellink.nu (rechts: grammatica nederlands)

- omslag - taalkundig ontleden
- inhoudsopgave - taalkundig ontleden
- voorwoord - fragment
- inleiding - taalkundig ontleden
- bijwoorden
- voegwoorden
- omslag - redekundig ontleden
- inhoudsopgave - redekundig ontleden
- voorwoord - fragment

- inleiding - redekundig ontleden
- persoonsvorm
- naamwoordelijk gezegde - fragment
- meewerkend voorwerp - fragment

- bibliografie

- enkele gegevens - bestellen etc.

[VIA PARADOX]

Lerarenexemplaar: € 7.50 (inclusief porto)
Leerlingenexemplaar: € 12.95 (inclusief porto)
Paradox - J.G.J.M. (Hans) Wellink
Blasiusstraat 4
5754 AV DEURNE

t: 0493 - 31 55 10
f: 0493 - 31 55 10
e: wellink@wellink.nu (bestelling per e-mail!)

Postbank: 296 23 75
t.n.v. Wellink - Deurne
onder vermelding van uw naam + adres + aantal + gn (= Grammatica Nederlands)

Elektronisch bankieren via:

ABN-AMRO: <https://www.abnamro.nl/toegang/aanloggen>
FORTISBANK: <http://www.fortisbank.nl/fbnl/do/homeI.do>
POSTBANK: <https://gto.postbank.nl/GTO>
PAYPAL: <http://www.paypal.nl/nl>
RABOBANK: <https://bankieren.rabobank.nl/>

[VIA BOEKHANDEL]

Winkelexemplaar: € 18.50

Uitgeverij paradox is niet opgenomen in het bestand van iedere boekhandel.

U kunt aan de boekhandel onderstaande gegevens doorgeven:

Grammatica Nederlands
ISBN-10 90-802011-3-8
ISBN-13 978-90-802011-3-2

Uitgeverij: Paradox
Blasiusstraat 4
5754 AV DEURNE

t: 0493 - 31 55 10
f: 0493 - 31 55 10
e: wellink@wellink.nu